

הלכות לולב סימן תרמו

תרמז דיני ערבה, ובו ב' סעיפים:

קטו

באר הגולה

א בריקא ספה ליג
ל"ד ב רמב"ם פסק
ח תכביא השור ושמן
פכת הרא"ש
ג בריקא שם ליד
ד בריקא שם
ה וברמב"ם
ה משה שם ל"ג
ו ענינו לעיל בסעיף
ט ז' ז' ז' ז' ז' ז'

א [*] *ערכי נחלי האמור בתורה הוא מין ידוע הנקרא כן; עלה שלו משוף פנחל (א) ופיו חלק וקנה שלו אדם (ב) ונאפלו בעודו (ב) זיק פשר (כ"ו). *כורב מין זה גרל על הנחלים, לכה נקראו ערכי נחל. ונאפלו הנה גרל במקור (ג) או בהרים. פשר. יגוש מין אחד דומה לערבה, אלא שעלה שלו עגל ופיו דומה למסר (פרוש, מגרה, סיג"ה בלע"ז), וקנה שלו אינו אדם, וזהו הנקרא צפצפה, (ד) והיא פסולה. (ה) יגוש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק ואינו כמסר, אלא יש בו תלמים קטנים עד מאד כמו פי מגל קטן, (ו) וזה פשר: ב (ז) *ערבה שביבשה (ח) או (ז) [ב] שגשורו (ט) רב עליה (י) או (א) [ג] ישגקטם ראשה, פסולה; אכל פמושה או שגשורו מקצת עליה, (יא) ויבשה. והרמב"ם (יב) מכשיר נקטם ראשה:

באר היטב

שערי תשובה

(ב) זיק. וסופו להיות אדם כשאינו עליו השמש; (ג) שגשורו. לכן יש להזהר מלהלש רב עלי הערבה שבולב. ופי' סימן חסד ס"ד. ויש לזקק בזה שלפנינו נושרין ע"י תחבתן לתוף הלולב וגם ע"י נגוע; (ג) שגקטם. פי' שגקטם עצו, ת"ד סימן רלא. והמ"מ פי' שגדקלו עליה מהקנה או שנסקרו ותלקו עליה פסולה, ויש להתמיר בכלן, דערבות מצויות, מ"א. ועין ט"ז: נתנו, אכל נתלש ממקור שאסור לכל ומקנה גמור הוא לטלל, העמידו דברים במקום מזהב כשב ואל תעשה כו', ע"ש; ושם בלשונו השאלה כמה להספק: אח"ל אסור מ"מ אם חל ד"ט הראשון בשבת אם מפר ביו"ט השני, וחסר שם התשובה ע"ז, והנה המג"א קב"ל דהלשה בראשון ספר פני, ע"ש, אך נראה דהינו ביר"ט שחל בחל אכל בחל יום ראשון בשבת אסור, ונא ק"ל בסימן תקיז לנען ביזה בשבת וי"ט הסמוכים נולדה בזה אסורה בזה וד"ה כאן, אך אם נלקח בשבת ואתו יו"ט יום א' ובי' מקרה בשני סבבאר שם בהג"ה, ע"ש: [ג] שגקטם. עב"ט. ועין בא"ר שדעתו להקל בערבה שנקטם ראשה באין אחר וכמו בתוס', ואם עלתה בו הקנה אף לכתחלה פשר, דילא בתמניא, ע"ש:

משנה ברורה

באר הלכה

בדבר הזה, דגם דעת הרב המגיד פן הוא פדעת הרמב"ם שכתב בספר ח מהלכות לולב הלכה ט: ודע, שכל הפסולים שהוזכרו בפנו ספק שביעי וכו' פסולין בשני בראשון, משמע שמה שהזכיר בספר ח פשרין בשאר הנמים, וזה הדין דענינו מרבין מעלי הוא בספר ח. אולם דברי הפר"מגדים בענין זה צריכים עיון, דמובח מדבריו בסימן תרמט במשפכות וקב' סעיף קטן יב דגם דעת המחבר הוא פן להכשיר בעניניו מרבין מעלי בשאר הנמים, ואשתמיטתה מה שכתב בקדק"ה פתית בהרי"א דפסול גם בשאר הנמים:

בנה (ד) והיא פסולה. מן התורה, (ג) שאינה בכלל ערבה קל"ה; (ה) ויש מין ערבה שאין פי וכו'.¹³ וכל שאר סימנים של ערבה כשה (ז) יש לה; (ו) וזה פשר.¹⁴ דורקם גם כן לגרל על הנחל כמו שאר ערבות (ז) והיא בכלל ערכי נחלה.¹⁶ והנה כמה פסמים מלקטין ערבות נערים קטנים שאינם יודעים בין ימינם לשמאלם, וצריך הקונה להשיגם על זה;¹⁷ ב (ז) ערבה שביבשה.¹⁸ הינו (ו) ברב עליה;¹⁹ (ח) או שגשורו וכו'.¹⁰ ויש לזקק בזה, (ו) שלפנינו נושרין על-ידי תחבתן לתוף הלולב וגם על-ידי נגוע. ובפרט באתרוג ולולב של הקלה, שיד הפל ממשמשין בהן, מצוי מאד שנושרין רב העלין על-ידי נגוע של אינה אנשים, וממילא שאר אנשים שדמברין אתרופה, לכה שאין יוצאין במזוה גם מברכין ברה לבשלה, ומן הנכון שעל-כ"פנים ביום הראשון שהוא מצות עשה שאותה יעמיד איש עמי שנספקו עליה (ז) רב עליה.¹¹ הינו בשעור שלשה טפחים של ערבה¹² ופסולה, (ח) וכל זה הינו אם ברב עליה הוא כף.¹⁴ וכתב המגן אברהם שיש להתמיר כמותו, דהערבות מצויות¹⁵; (י) או שגקטם ראשה.¹⁶ והיגו שגקטם עצה¹⁷, (ט) אכל נקטם עליה, אף שהוא מראשה אין נפקא מנה בנה ונחשבת כשאר עליו¹⁸. ודע, דיש נקטם ראשה הוא (י) מטעם הדר; ונשרו רב עליה, דעת הר"ט ב"א הוא משום שעל-ידי זה אין שמו עליה, ועל-כ"פ דעתו דכהן פסול כל שבעת הימים, (יא) ומדברי רבנו מנחם משמע דגם זה משום הדר הוא; (יא) כשורה. משמע דלכתחלה אין בראי לקח אותה¹⁹ [מ"א], והאלהי רבה מכשיר אף לכתחלה. אכן פנין דערבות מצויות, טוב להדר לכתחלה גם בנה: (יב) מכשיר. ונקטנן (יג) פסקרא הראשונה²⁰:

שער הציור

(א) בית יוסף: (ב) עין בטור: (ג) פן מוכח במקרא מדחייב ערכי נחל, למעט צפצפה שגולה תמיד בין ההרים: (ד) פוסקים: (ה) ולהכי מקשה שם המקרא 'שש'טא. וברכינו מילש קשת אינה מפרשים שמקשים שם על המקרא. עין שם: (ו) פן משמע מהטור. ונראה פשוט, ולפי מה שכתבו הראשונים בפרש, ומסתמא הוא הדין דברבא קמאן דליתא דמיא, אם כן אפלו לא נעשה זה אלא בערבה אחת גם כן פסולה. ויש נקרא משלה הירקות לגמרי בכורי יעקב בשם הת"ד: (ז) מגן אברהם: (ח) בכורי יעקב, וכן מצאתי ברבנו מנחם: (ט) פוסקים: (י) פוסקים: (יא) וכלל. וכן משמע בט"ו בסימן תרמז סעיף קטן ד, בפסולין בשאר ימים, גם זה יהיה פשר כשאר ימים: (יב) וכן מדברי רש"י ריש פרק לולב הגזול בענין נפרזו עליו קב"ב רש"י משום דלא היו הדר, ולפי זה יהיה פשר בשאר הימים בשעת הדחק קשואין לו ערבות אחרים. ודע עוד, דמה שחושב הריטב"א דנשרו רב עליה הוא דעל-ידי זה אין שמו עליו ופסול כל שבעה, העתיקי הגר"י לדניא וכן תתיי אדם, ולענין דעתי צריך עיון בנה, דמדברי הרב המגיד פרק ח מהלכות לולב הלכה ט משמע דלדעת הרמב"ם כל אלו הפסולין שהזכיר בספר ח פלן פשרים בשאר הימים, ותי נשרו רב עליו בתוס' וכן בערבה גם כן בספר ח; ובפרט לדעת רש"י ורבנו מנחם דנשרו רב עליו הוא מטעם שאינו הדר, בודאי לדעת הרמב"ם וסייעתו דמכשירין באינו הדר בשאר הימים²⁰ גם זה בכלל, וכן משמע בט"ו בסימן תרמו סעיף קטן ד, ומצאתי בשערי תשובה סימן תרמו סעיף א בשם תשובת פני יהושע משמע גם כן כמו שכתבנו דחלו דבר זה בפלגא, וצריך עיון: (יג) ב"ח, אלהי ווטא. והנה מה דפר"מגדים עושה זה לספק²², תמה עליו בכפרי יעקב, דתרמב"ם הוא חידושה בדבר, עין שם:

הִלְכוֹת לולב סִימָן תרמו

ביאורים ומוספים

סִימָן תרמו

דיני עֲרֵכָה

[משנ"ב ס"ק ב]

ובקבוצת יעקב קַתב דאין קצוי זֶה בְּלֵא זְהוּ⁽¹⁾.

1) והנפקא מינה בזה, כתב הביכורי יעקב (ס"ק א) באופן שכבר נטל את הלולב ומסתפק בכשרות הערבות, ואינן לפניו שיכול לבדוק אם יש בהן את שאר סימני הכשרות, הרי זה יצא. וראה מה שהקשה הכפ החיים (ס"ק ד) בזה.

[משנ"ב ס"ק ד]

מִן הַתּוֹרָה, שְׁאֵינָהּ בְּכָלֵל עֲרֵכָה כְּלָל⁽²⁾.

2) וביאר בשע"י (ס"ק ג) שזה נלמד ממינוע הפסוק 'ערי נחל' למעוטי צפצפה הגדלה תמיד בין ההרים. אכן, אם ימצא צפצפה הגדלה בנחל, כתב הפמ"ג (משב"ז ס"ק א) שכיון שיש סוברים שצפצפה הגדלה בנחל כשרה, לכן בשעת הדחק שאין בידו ערבה כשרה, יטול צפצפה זו הגדלה בנחל, בלי ברכה, וכן כתב הבכורי יעקב (ס"ק ג). וכן הביא החיים וברכה (אות רסו) בשם יש אומרים, אמנם, בהמשך דבריו (שם) הביא את דעת הכפות תמרים שאין להכשיר צפצפה הגדלה על הנחל, וכתב שלדבריו אף בשעת הדחק לא יטול ערבה זו כלל.

[משנ"ב ס"ק ה]

יֵשׁ מִן עֲרֵכָה שְׁאֵין פִּי וְכוּ'⁽³⁾. וְכָל שְׁאָר סִימָנִים שֶׁל עֲרֵכָה כְּשֶׁהָ יֵשׁ לָהּ⁽⁴⁾.

3) ולפי זה הערבות המצויות בגדות נחל הירקון שבשפתן יש פנימות דקות [אבל אינן דקות כמו 'ערבות מוצא'], הורה החזו"א (שלמי תורה סי' סא אות יא, הלכות חג בחג פ"ו סי"ג) שערבות אלו כשרות, וכן דעת הגר"ש איערבך (הליכות שלמה סוכות פ"י סי"ג, מעדני שלמה עמ' צ).

4) ועין ערבה שיש בו שני סימני כשרות, שהעלים משוכים כנחל והקנה שלהם ארום, אבל בסימן השלישי יש כמה סוגים, שבבדי הערבה הקטנים יש תלמים קטנים בשפת העלים שעליהם, ובבדי הערבה המתחילים להתארך, תלמיהם של העלים העליונים שבבדי הם קטנים ונוטים במקצת, אבל העלים שבתחתית הבד תלמיהם דומים למטר, כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"ח סי' קמט) שכיון שיש בו את שני הסימנים האחרים, וגם כל העלים העליונים שבערבה אינם דומים למטר, נראה שהם כשרים. שכיון שהסימן של צפצפה הוא שהיא דומה למטר, אם כן נראה שבצפצפה כל העלים כן, ולכן אילן זה נחשב ערבה כהלכתה, אלא שנשתנה הטבע, שכידוע נעשים שינויים כאלה ממדינה למדינה ומתקופה לתקופה. ולכן אף שמצוה להדר אחר ערבה שיש לה את כל שלושת הסימנים, מ"מ אין סיבה גמורה לפסול את הערבות הנ"ל. והוסיף, שבפרט אם האילן גדל על הנחל, יש עוד סניף להקל.

[משנ"ב ס"ק ו]

וְזֶה כְּשֶׁרֶשׁ⁽⁵⁾. וְדִרְכָה גַם-כֵּן לְגַדֵּל עַל הַנַּחַל כְּמוֹ שְׁאָר עֲרֵכוֹת וְהֵיא כְּכָלֵל עֲרֵכָה נַחֵל⁽⁶⁾ וכו', שְׁאֵינָם יוֹדְעִים בֵּין יָמִינָם לְשִׂמְאֵלָם, וְצִדִּיק הַקּוֹנֶה לְהִשְׁמִיטָה עַל זֶה⁽⁷⁾.

5) ומה שכתב השו"ע שיש בו תלמים קטנים עד מאד, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' קמט) שיש להתחשב בזה לפי גודל העלה. והיינו שגדר דומה למטר דומה למגל הוא תלוי בערך גודל העלה, שאם העלה גדל זמן רב באילן הרי גם הפגמים גדלים

עמו. ולכן אם לשמת העלה הקטן הרגיל שבאילן זה, צורת העלים היא עדיין בגדר דומה למגל, אין לפסול.

6) לעלי עץ האקליפטוס יש את כל שלושת סימני עלי ערבה כשרה, והביא הגר"צ פראנק (כשרות ארבעת המינים עמ' קטט) שהמהרי"ל דיסקין דן להכשיר עצים אלו לארבעת המינים. מאידך, הגר"צ פראנק חלק עליו (וכן הוא בספרו שו"ת הר צבי יו"ד סי' קפא), ודעתו שהם פסולים כיון שרוב גידולו של האקליפטוס הוא שלא על הנחל, ועוד שכתוב במדרש שלערבה אין ריח, ואילו לעלי האקליפטוס יש ריח חזק. וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' קפז) שאסור להשתמש בעלי האקליפטוס לערבה.

7) כיון שהם מלקטים ענפים הדומים לערבה, ואינם יודעים מה היא ערבה כשרה, והמכשול גדול בזה. [ובנדהו האם אפשר לקנות מקטן הסוחר בארבעת המינים, ראה בביה"ל לקמן (סי' תרנח ס"ו) סוף ד"ה לא], ובמה שכתבנו שם.

[משנ"ב ס"ק ז]

עֲרֵכָה שְׁיִבְשָׁה⁽⁸⁾. הִינּוּ קָרֵב עֲלֵיהָ⁽⁹⁾.

8) ומה נקרא יבש, כתב בשע"י (ס"ק ו) דהיינו משכלה מראה הירקות לגמרי. ואם לא כלה מראה ירקות שבו, אבל הוא נפרך בצפורן, כתב השו"ע לעיל (סי' תרמו ס"ז) לגבי הדס, שמ"מ כשר. וכן ביאר הערוך השלחן (ס"ח) שאין ללכת בזה אחר פריכת צפורן, ובפרט בערבות שיש בהן עלים גדולים והם ממהרים להתייבש בתוך מעט לעת, ולכן אין הולכים אלא אחר שינוי מראיתם שיתהפכו ללובן.

ובמקומות שאין מצויים בהם ארבעת המינים לחים אלא יבשים, ראה מה שיתבאר בזה בשו"ע להלן (סי' תרמט ס"ו ובמשנ"ב שם), שיש בזה ארבעה חילוקי דינים, עיין שם.

ערבה שראשי עליה נשרפו מהחום, דעת הגר"י קרליץ (חוט שני סוכות פט"ז אות א) שאינה נחשבת כערבה יבשה, וכשרה. וראה מה שכתבנו לעיל (סי' תרמו ס"ב) לענין הדס, והוא הדין לענין ערבה.

9) ואם הקנה של הערבה יבש, כתב לעיל (סי' תרמו שם) לגבי הדס, שלדעת הפמ"ג הרי זה פסול אף אם העלים עדיין לחים, אך לדעת הבכורי יעקב (שם ס"ק טו) לא שייך פסול כלל ביבשות העץ, וטעמו, כיון שאילו היה שייך יבשות גם בעץ היו צריכים ליתן שיעור בזה, שהרי לא שייך בו הלבינו פניו, כיון שהוא ארום ושאר באדמימותו אפילו לאחר כמה שנים. וכן לא שייך בעץ נפרך בצפורן, שאינו במציאות כלל שיהיה העץ יבש כל כך והעלים עדיין ירוקים, ומוכח שביבשות העץ לא שייך פסול כלל.

ושיעור רוב הערבה, ראה מה שכתבנו לעיל (סי' תרמו ס"ק יח) לגבי דין עבות בהדס, שמודיים מהעלה התחתון ולא מהעץ שמתחת לעלה, אך לגבי ערבה, הורה הגר"י קרליץ (ארבעת המינים למהרו"ן עמ' רמז) שמודיים מהעץ שמתחת העלה התחתון, שדווקא בהדס שלגביו יש דין שעליו חופים את עצו, לכן אין מודדים בו מתחילת העץ שמתחת העלה הראשון, לפי ששם אין עלים שיחפו את העץ, מה שאין כן בערבה שאין דין שהעלים יחפו את העץ, לכן מודדים מהעץ שלפני תחילת העלים, לפי שגם זה נקרא ערבה.

ולגבי נתינת ערבה במים כדי שלא תתייבש, ראה מה שהתבאר לעיל (סי' תרמו ס"ק כ), לגבי חשש כבוש בלולב ומיניו.

[משנ"ב ס"ק ח]

או שְׁפָצְרוּ וְכוּ'⁽¹⁰⁾.

10) וערבה שאין עליה יוצאים מגוף הענף, אלא שיוצאים ממנה **המשך במילואים עמוד 77**

מילואים הַלְבוֹת לֹלֵב סִימֵן תַּרְמוֹ

המשך מעמוד קודם

[משנ"ב ס"ק לה]

אָבֵל נִקְטְמוּ הָעֵלִים הַעֲלִיּוֹנִים
לְבָדָר⁵⁷, לֹא מִקָּרִי נִקְטְמָם⁵⁸.

57) כזה :

58) ואם נסדקו העלים או שנחלקו או שנתלשו מעט ממקום חיבורם, הביא לקמן (סי' תרמו ס"ק ט) לגבי ערבה את דעת הרב המגיד (פ"ח מהל' לולב ה"ז), שאם נדלדלו עליה מהקנה או שנסדקו עליה או שנחלקו, נחשב כנפרצו עליה, והערבה פסולה, וכתב במשנ"ב (שם) שכל זה הוא דוקא כשרוב העלים הם כך, והביא את המג"א שכתב שיש להחמיר כמותו הואיל והערבות מצויות. וכתב החו"א (א"ח סי' קמו ס"ק לב) הוא הדין לגבי הדס שהפסולים בערבה פוסלים גם בהדס.

הדס וערבה שעליהם תלויים כלפי מטה, כתב החו"א (שם) שהם פסולים, משום שעלים אלו נדונים כאילו ניטלו, והביא שמשלשן המג"א משמע שאם נדלדלו העלים מהקנה אין לפסול מעיקר הדין, ונשאר בצ"ע. ובהמשך דבריו (שם ס"ק לה) כתב שיש לעיין שאפילו אם נאמר שכשעליהם תלויים למטה אינם פסולים, אך צריך לאגוד את העלים שיעמדו וקופים כלפי מעלה כדי שיהיה נוטלם דרך גדילתם (ראה שריע לקמן (סי' תרנא ס"ב)), ולפי זה נפל בביאור ההכשר של נדלדלו העלים. וכן משמע בדעת השליה (הביאו הבאר היטב ס"ק ט) שצריך ליטלם כדרך גדילתם.

[משנ"ב ס"ק לו]

וּפְסוּל אֶפְלוֹ בְּשָׂרָא הִימִינִים⁵⁹.

59) וכמו שביאר לעיל (ס"ק ט).

52) ובשיעור קטימותו, כתב בביה"ל לעיל (סי' תרמא סי' ד"ה פסול) שמשתבר שהוא בכל שהוא.

53) שם התבאר, שבמקום הרוחק שאין הדס כשר, די שיקח הדס אחד שאינו קטום. וכתב במשנ"ב שם (ס"ק ה) שהיינו דוקא כשאינו משיג אצל אחרים, אבל אם משיג אצל אחרים יקח מהם. והביא שהבכורי יעקב צידד להקל בזה, אך נראה שאין להקל בזה אלא בשאר הימים ולא ביום הראשון שהוא מודארייתא. ובהמשך שם (ס"ק ו) כתב שהמג"א הביא בשם הרמב"ן שאפילו בהדס אחד שהוא קטום יוצא ידי חובה, וכתב המג"א שכדאי הוא לסמוך עליו בשעת הרוחק. וכתב המשנ"ב, שבאופן כזה לא יברך על ההדס, אלא יטלנו בלא ברכה, כיון שלדעת רוב הפוסקים אין לברך באופן כזה.

[משנ"ב ס"ק לג]

וְצָרִיף לְקָטָם אוֹתָם כְּדִי שְׁלֵא יִפְסִיקוּ בֵּין הַקְּנִיּוֹת⁶⁰.

54) דעת החו"א (א"ח סי' קמו ס"ק לא) שכיון שהר"ן (טו, ב דפי הרי"ף ד"ה מתני') הוא מקור הדיברים שצריך לקטום את הענפים, ומלשון הר"ן יהיו מפסיקין בקני ההדס ולא הוו תלתא בחד קינא, משמע שאין פסול במה שהם מפסיקים בין קן לקן, ולכן צריך לקטום רק את הענפים המפסיקים בין עלה לעלה בקן עצמו.

[שעה"צ ס"ק לו]

וְדָקָא כְּשֵׁיהּ מְפִסִּיק בְּרֹב קָנִים שֶׁל שְׁעוֹר הַדְּסָה⁶¹, וְכִי, וּמִקָּל מְקוֹם לְקַתְּחָלָה נְכוֹן לְקָטָם אוֹתוֹ בְּעֶרְבֵי-יוֹם-טוֹב⁶².

55) ולפי מה שפסק השו"ע לעיל (סי'ה) שלמצה צריך שיהיה כל שיעור אורך ההדס עבות, כתב בשו"ת שבת הלוי (ח"ח סוף סי' קמח) שלכתחילה מצוה לקטום את כל הענפים הקטנים, כדי שיהיה כל ההדס עבות, ותמה על מה שהביא השעה"צ שהוא דוקא במפסיק ברוב קנינם.

56) וכן דעת החו"א (א"ח סי' קמו ס"ק לא), שכיון שלדעת רוב הפוסקים אין מקור לדין זה, אף שלמעשה יש לחוש לשיטת הר"ן משום שלא מצאנו מי שחולק במפורש על דין זה, מ"מ אם חרש שמא על ידי קטימת הענפים יחתוך את כד ההדס עצמו, עדיף שישאיר את הענפים ויסמוך על דברי הקובץ שתנאל שהעיד שהמנהג שלא להקפיד על זה.

הַלְבוֹת לֹלֵב סִימֵן תַּרְמוֹ

המשך מעמוד קטו

עליה, אין מסתכלים על מספר העלים שנשרו אלא על אורך הענף שממנו נשרו העלים. על דרך משל, ערבה שאורכה שלושה טפחים וצמחו בה ששה עשר עלים, והם מסודרים באופן שבשני הטפחים התחתונים צומחים שבעה עלים, ומהטפח העליון צומחים תשעה עלים, ונשרו שבעה העלים התחתונים הערבה פסולה אע"פ שנשאר רוב מספר העלים, מפני שנשרו העלים משני טפחים של הענף. דרך נוספת כתב החו"א לבאר את לשון השו"ע 'נשרו רוב עלים', שבאמת כונת השו"ע נשרו רוב העלים כפשוטו והיינו רוב מנין העלים, אלא שברך כלל כשנשרו רוב העלים ממילא נשרו רוב העלים המכסים את העץ.

12) ואם יש בערבה יותר משיעור שלושה טפחים ונשרו העלים שלמעלה, כתב הבכורי יעקב (ס"ק ו) שדינה כמו בהדס, שאפשר לצרף את העלים שלמטה, ואם בצירוף העלים שלמטה נשאר רוב עליה, הרי היא כשרה.

ענפים קטנים ובהם יש עלים [מצוי בארצות הנמצאות מתחת לקו המשווה, כגון בדרום אפריקה, שסוכות שם בתחילת האביב], מבואר בשו"ת שבת הלוי (ח"ז סי' טא) שמי"מ כשרה היא, משום שדין עליו חופים את עצו נאמר רק בהדס ולא בערבה, ולכן לא אכפת לן שאין העלים יוצאים מגוף הענף המרכזי. [אכן, למעשה כתב שם שרק אם יצטרף אליו עוד רב מובהק בקי בהלכה, יסיכים למה שכתב].

[משנ"ב ס"ק טו]

רַב עֲלִיקָה¹¹. הִינּוּ בְּשְׁעוֹר שְׁלֵשָׁה טַפְחִים שֶׁל עֶרְבָה¹² וְכוּ', וְאִם נִדְלָדְלוּ עֲלֵיהָ מִהַקְּנָה¹³ וְכוּ', וְכָל זֶה הִינּוּ אִם בְּרַב עֲלִיקָה הוּא כְּרָף¹⁴. וְכֵתֵב הַמְּגַן-אֲבָרְהָם שֵׁישׁ לְהַחְמִיר כְּמוֹתוֹ, דְּהַעֲרַבְתָּ מִצִּיּוֹת¹⁵.

11) ומה שכתב השו"ע נשרו רוב העלים, דעת החו"א (א"ח סי' קמו ס"ק ב) שאין הכוונה שנשרו רוב ממספר העלים של הערבה, אלא שנשרו העלים מרוב צורת הערבה. וביאור דבריו שהרי מרוחק נקודת הצמיחה בין העלים אינו אחד, וכדי לפסול את הערבה מחמת שנשרו

מילואים הלכות לולב סימן תרמו המשך מעמוד קודם

נהגים בירושלים להדר לקחת ערבה עם 'לבלוב'.
מאידך, בשו"ת אבן ישראל כתב (ח"ט בהערותיו על המשניב סי' תרנ
סי"א) שכיון שלכל הדעות אם אין הקטימה ניכרת הערבה כשרה, לכן
אין צריכים 'לבלוב', כי גם כשאין 'לבלוב' הקטימה אינה ניכרת
הערבה כשרה, וקהל עדת ישראל עד הדר האחרון לא חיפשו ערבה
עם 'לבלוב'. וכן הביא בארחות רבנו (ח"ב עמ' רנא אות א) שהגרי"י
קניבסקי לא חיפש ערבה עם 'לבלוב', ואמר שאין בזה שאלה של
נקטם עצו, כי רק העלה העלין נפל.

18) וענפים קטנים הגדלים בין עלי הערבה, כתב בשרת שבט הלוי (ח"ז
סי"א) שאין צריך להסירם, שדוקא בהדס כתב המשניב לעיל (סי'
תרמו סי' לג) שצריך לקטמם כדי שלא יפסיקו בין הקנים, משום
שבהדס הרי העלים צריכים לחפות על העץ, ולכן ענפים אלו מונעים
את החיפוי וצריך להורידם, מה שאין כן בערבי שאין דין שהעלים
יחפו על העץ אין צריך להסירם, וכן הורה הגרי"י קניבסקי (ארחות
רבנו ח"ב עמ' רנו) שכשרה.

משניב סי' יא

משמע דלכתחילה אין כדאי לקח אותה¹⁹.

19) וכן לגבי ערבה של הושענא רבה, כתב לקמן (סי' תרסד סי' יח),
שלכתחילה יש הידור מצוה שלא תהיה הערבה כמושה, והביא ראייה
מהמשנה (סוכה מה, א) שהיו מניחים את הערבות בגינות של זהב
שלא יכמושו.

שעה צ' סי' יא

כדאי לדעת הנמסר²⁰ וסיפתו דמקשירין כדאי הדר בשאר הימים²⁰.

20) הדעת הגרי"ש אלישיב (שו"ת אבני ישפה ח"א סי' קכג סוף ענף ג)
שאין אומרים ב' קולות להקל, כלומר גם לסמוך שפסול נשרו הוא
מדין 'הדר', וגם לסמוך שפסולי הדר כשרים בשאר ימים, ולכן אין
להקל אפילו לקטן.

משניב סי' יב

נקטינן פסקא הראשונה²¹.

21) ואף שבהדס הביא השו"ע לעיל (סי' תרמו סי') ברעה הראשונה
שהדס שנקטם ראשו כשר, ומשמע שכך פסק להלכה, כתב המשניב
לעיל (שם סי' כט) שהדס כיון שעליו חופים את ראשו, ממילא אין
קטימת הראש ניכרת בו, מה שאין כן בשאר מינים קטימת הראש
ניכרת בהם ופוגמת בהדרם.

שעה צ' סי' יב

הנה מה דפרימנדים עושה זה לספק²².

22) ודעתו (משב"ז סי' ד) שכשאינו לו ערבה אחרת יכול לברך מספק,
משום שנחשב לספק טפיקא, שמה הלכה כדעת הרמב"ם (פ"ח מהל'
לולב ה"ה) שנקטם ראשו כשר, ואף אם ההלכה שנקטם ראשו פסול,
שמה הלכה כדעה שבשעת הדחק אפשר לברך על כל הפסולים.
אמנם, למעשה נשאר הפ"ג בצ"ע.

13) וגדר נדלדלו, כתב לעיל (סי' תרמה סי' ד) לגבי לולב שהוא או
כשהעלים אינם עולים עם השרדה אלא מתכופפים כלפי מטה, או
שהעלים נדלדלו ממקום חיבורם בשרדה ועדין מעורים במקצת.

ובטעם הפסול כשנדלדלו העלים, דעת החו"א (א"ח סי' קמו סי' ק
לב) שעלים אלו נידונים כאילו ניטלו. אמנם, בהמשך דבריו (שם סי' ק
לה) כתב שגם אם נאמר שעלים התליים למטה אינם פסולים מחמת
הטעם שנחשבים כאילו ניטלו, מ"מ צריך לאגוד אותם שיעמדו
זקופים כלפי מעלה, כדי שיהא נוטלם דרך גידלתם. וראה להלן (סי'
תרנא סי' טז).

ואם נכפף ראש הערבה כמו שמצוי (ולא העלים), דעת הגרי"י קניבסקי
(ארחות רבנו ח"ב עמ' רנא) והגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פ"ל
אות ד) שכיון שרוב הערבות ראשיהם נכפפים, לכן הרי זה נחשב כדרך
גידולה [מה שאין כן בהדס שעצו קשה], הוסיף שנהגו ישראל לצאת
בהן ולא מצינו שהפוסקים אסרו זאת. והוכיח כן מהערבות שהיו
מביאים בהושענא רבה לבית המקדש, שהיו ראשיהם כפופים על גבי
המזבח [אך מ"מ למעשה נהג הגרי"י קניבסקי להדר אחר ערבה
שראשה לא היה כפוף, וכשלא השיג ערבה שראשה זקוף, לקח ערבה
שראשה נכפף, ובשעת הברכה זקף את ראשה בידו].

14) וכן אם נחתך חלק מהעלה, כתב הדעת תורה (סי' ב) שאם רוב
העלה קיים כשידה. אך אם חסר רוב העלה מרוב העלים, פסולה,
הוא הדין לגבי הדס. [וכן כתב הבכורי עקב (סי' תרמו סי' ד) לגבי
הדס, שאם רוב העלה קיים, הריהו כשר].

15) החו"א (א"ח סי' קמו סי' לב) הקשה, מדוע בערבה החמיר
המגי"א רק מהטעם שהערבות מצויות, ואילו בלולב פסל השו"ע (סי'
תרמה סי' ב) מעיקר הדין.

משניב סי' יג

או שנקטם ראשה¹⁶. והיגו שנקטם צעה¹⁷, אכל בנקטם עליה, אף
שהוא מראשה אין נפקא מנה כנה ונחשבת כשאר עליה¹⁸.

16) ושיעור הקטימה, כתב בבית הלוי לעיל (סי' תרמה סי' ד"ה פסול)
ששיעורו בכל שהוא.

17) ומטעם זה שנקטם ראשה פסולה, כתב בשו"ת תשובות הנהגות
(ח"ג סי' קפז) שראוי להיזהר מאד ליטול רק ערבה עם 'לבלוב' [דרך
גידולה של הערבה היא שגדל בראשה עלה קטן שעתיד לגדול
ולהתפתח לעלה גדול, והוא הנקרא 'לבלוב']. כיון שחוששים שכשנפל
ה'לבלוב' מהערבה נקטם גם ראש העץ עמו. אכן, דעת הגרשיז
אוייערבך (הליכות שלמה סוכות פ"י סי"ד ודבר הלכה אות כב) שאין
חוששים שה'לבלוב' נקטם לאחר תלישת הערבה מהעץ, אלא תולים
שנקטם בדרך גידולו, וכדרך שתולים כן לגבי הפיטם באתרוג שנפל
בדרך גידולו [ראה לעיל (סי' תרמוח סי' לב)]. אך למעשה הורה הגרשיז
אוייערבך (שם אות כג) שהואיל ובודאי היה שם עלה ונשר, הרי זה
כערבה שנשרו מקצת עליה, שפסק המשניב (סי' יא) שכיון שערבות
מצויות, טוב להדר לכתחילה שלא ליקח אותה, וזה הטעם שהיו